

MEDIJI KAO GENERATORI NOVE EKOLOŠKE PARADIGME / THE MEDIA AS A GENERATOR OF THE NEW ECOLOGICAL PARADIGMS

Emin Mesić¹, Zlatko Mekan¹, Semir Krnjić¹

¹Internacionalni univerzitet u Travniku, Fakultet za medije i komunikacije u Travniku,

Aleja Konzula - Meljanac, bb. 72270 Travnik, Bosna i Hercegovina

e-mail: tvusk@net.hr, zlatkomecan@gmail.com, sems.krnjo@gmail.com

Pregledni članak

UDK / UDC 007:504:338.2

Sažetak

Zbog brutalne eksploatacije prirodnih resursa nalazimo se na rubu provalije vlastitog opstanka. Mediji u posljednje vrijeme u svojim izvještajima sve više naglašavaju civilizacijsku alternativu nužnog iskoraka ka održivosti u svim sferama ljudskog egzistiranja. To podrazumijeva radikalne promjene u načinu gospodarenja sirovinama, proizvodnji, distribuciji i zbrinjavanju otpada, odnosno sasvim drugi pristup ekonomiji globalnog društva. Sinonim nove ekološke filozofije i drugačijeg promišljanja moderne ekološke kulture jeste cirkularna ekonomija koja je izričit odgovor na materijalističku pohlepu savremenog čovječanstva. Štampa, radio i televizija, kao i online mediji aktivno prate i podržavaju sprovođenje i relizaciju koncepta cirkularne ekonomije u zemljama Zapadnog Balkana koje su prihvatile tzv. „Zelenu agendu“ 2020. godine u Sofiji, te se obavezale sa će „smanjiti negativni utjecaj korištenja fosilnih goriva“, čime bi dale vlastiti doprinos da Evropa do 2050. godine postane prvi „klimatski neutralan“ kontinent. Aktuelni rezultati naših kao i brojnih drugih istraživanja pokazuju znantno povećanje medijskih izvještavanja o ekološkim problemima društva, odnosno snažnije interesovanje novinara za degradaciju i devastaciju prirodnog okoliša u kontekstu klimatskih promjena i drugih ekoloških problema.

Ključne riječi: ekološka paradigma, ekološka kultura, mediji, medijski izvještaji

JEL klasifikacija: D83

Abstract

Due to the brutal exploitation of natural resources, man found himself on the verge of his own survival. Lately, the media have been increasingly emphasizing in their reports that the only alternative to this is a reasonable civilizational step towards sustainability in all spheres of human existence. This implies radical changes in the way raw materials are managed, produced, distributed and disposed of. The synonym of modern ecological culture is the circular economy, which is an explicit response to the insatiable materialistic greed of modern humanity. The press, radio and television, as well as online media actively monitor and support the implementation and realization of the concept of circular economy in the Western Balkan countries that accepted the so-called "Green Agenda" in 2020 in Sofia, and committed to "reduce the negative impact of the use of fossil fuels", thus making their own contribution to Europe becoming the first "climate-neutral" continent by 2050. The current results of our and many other surveys show a significant increase in media coverage of environmental problems of society, i.e. a stronger interest of journalists in the degradation and devastation of the natural environment in the context of climate change and other environmental problems.

Keywords: ecological paradigm, ecological culture, media, media reports

JEL classification: D83

UVOD

Nova ekološka paradigma predstavlja novi globalni izazov u čijem središtu je urgentni imperativ prema kojem bi dosadašnje ponašanje i praksa čovječanstva prema ekološkoj problematici, morala iz korjena biti preinačena u novi oblik svijesti o nužnosti obnove ekosistema. Promjena ekološke svijesti svjetske populacije, napokon bi mogla njen samoubilački sunovrat usporiti, a enormnu materijalističku pohlepu savremenog društva, opravdano izložiti kritičkom preispitivanju. Pored toga što ova kritika u prvi plan stavlja opće principe održivosti savremenog globalnog društva, na istoj vrijednosnoj ljestvici stoji i ekološko – ekonomski izazov održivosti u svim segmentima ljudskog egzistiranja prema konceptu cirkularne ekonomije.

Ponašanje čovjeka i njegov odnos prema životnoj sredini mora biti usklađen sa moralnim načelima odgovornosti i izloženo normiranju ljudskih postupaka prilikom prekomjerne eksploatacije prirodnog dobra i produkcije enormne količine otpada koji zagađuje cjelokupni ekosistem. U vezi s tim, najbolji ekološki pristup jeste, ustvari, nova paradigma znanja. "Promjenama paradigme znanja kao moći, u paradigmu znanja kao odgovornosti", mijenja se i praktični odnos čovjeka prema prirodnom okolišu.⁹⁹

Iz brojnih zaključaka, preporuka i iznesenih stavova na međunarodnim konferencijama o zelenim tranzicijama, klimatskim promjenama, smanjenju emisije stakleničkih plinova, energetskim strategijama i slično, mogu se primjetiti kvalifikacije kako mediji imaju nezamjenjivu ulogu u promoviranju različitih aktivnosti na smanjivanju otpada, uštedi energije, smanjivanju potrošnje prirodnih resursa itd. Masovni mediji u zemljama Zapadne Evrope duže od dva desetljeća pokazuju vrlo visok stepen ekološke osviještenosti, dok u Bosni i Hercegovini kao i većini zemalja Zapadnog Balkana, štampa, radio i televizija tek u zadnjih nekoliko godina pokazuju nešto veći interes za određene ekološke probleme. O ekološkim problemima nešto više sadržaja ima u programima Javnog servisa RTV BiH (BHT1, FTV i RTRS) , dok lokalne radijske i televizijske stanice tek povremeno emituju priloge iz oblasti zaštite prirodne sredine. S druge strane, naša analiza sadržaja printanih medija, odnosno bosanskohercegovačke dnevne štampe je pokazala da štampani mediji svakodnevno objavljuju dosta veliki broj ekoloških informacija, ali su one uglavnom ograničene na kratke vijesti o protestima građana i nevladinih ekoloških udruženja, dok medijskih istraživanja o ozbiljnijim ekološkim temama gotovo da i nema.

U konceptu novinarske etike u skladu sa deontologijom kao etikom dužnosti i prava, u razvijenim evropskim liberalnim društvima, mediji imaju veliku odgovornost prema prirodnom okruženju u kojem djeluju. Još je na Štokholmskoj konferenciji 1972. godine u skladu sa proklamacijom „da ljudi treba da žive u uravnoteženom i zdravom okolišu“, istaknuto pravo na informacije i medijske slobode. To se odnosi na planove, programe, projekte i aktivnosti koje mogu imati negativan uticaj

⁹⁹ Krznar, Tomislav, *Etika i ekologija, Prilog izgradnji nove paradigme znanja*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017.

na okoliš, što mora biti javno objavljeno (Štokholmska deklaracija, 1972: Štokholmski principi ekološkog prava).

Novinarska udruženja u Bosni i Hercegovini u svojim kodeksima o etičkim normama profesionalnih medijskih djelatnika, takođe preferiraju društvenu odgovornost novinara, u skladu sa poštivanjem univerzalnih ljudskih vrijednosti, kao što su zdravlje, istina, pravda i slično. U kontekstu zdravlja podrazumijeva se i odgovornost za poštivanje prava čovjeka na život u zdravoj i čistoj prirodnoj sredini.

2. ULOGA MEDIJA U PROMOVIRANJU CILJEVA ODRŽIVOG RAZVOJA

Borba protiv klimatskih promjena i promoviranje nove ekološke kulture održivog razvoja, više nego ikada prije, pobuđuje pažnju medija. Nova ekološka paradigma kao ideja koja vodi obnovi ekološkog sistema, glavnog krivca globalne ekološke destrukcije vidi u urbano – industrijskom društvu 20. vijeka koje je porodilo pošast konzumerizma. Medijski odgovor na to jeste porast ekološke svijesti, koja uz podršku moderne ekološke politike implicira specifičan medijski diskurs kreiranja odgovarajućih uređivačkih i programskih koncepcija. Otuda u novinarskim krugovima sve više prevladava mišljenje kako „ekološka svijest mora postati dijelom moralne svijesti svakog čovjeka, a ekološko ponašanje dijelom životne filozofije“. Uprkos takvim ohrabrujućim porukama, trenutno stanje u pogledu učinka medija u promoviranju nove ekološke kulture i njenog uticaja na ekološku javnost, još nije na takvom nivou da bi smo mogli biti zadovoljni.

Novinarska etika i etika zaštite životne sredine u mnogim aspektima imaju zajednička uporišta. Pristalice pokreta za zaštitu životne okoline su ekološki najosvješteniji dio društva, pa stoga s punim pravom od masovnih medija traže da artikuliraju ciljeve koji su u vezi sa životnom okolinom. „Jačanje ekološke svijesti možemo ostvariti isključivo pomoću riječnika ljudskih potreba i preferenci - pomažući da se to prihvati kao legitiman sistem rasprave koji strukturira ljudsku misao i osjećanja na način koji tokom vremena razjeda i sam osjećaj za obavezu koji je bio inicijalni podstrek za njegove sopstvene napore“. (Hofman, M. , 2001.) Otkad su se mediji prometnuli u veliku industriju, individualna je svijest manje dovoljna nego ikad. Ako postoji vrijednost oko koje se svi ljudi mogu složiti, onda je to opstanak vrste, sudbina planeta. Briga za njenu sudbinu trebala bi nas sve pokretati. Ljudi su ugroženi kao nikad dosad, ali su otkrili neprijatelja - sebe same.¹⁰⁰

Nedovoljno izgrađena ekološka kultura jednog društva direktno se odražava na nedostatak adekvatnog kritičkog odnosa medija prema počiniocima destruktivnih procesa u životnoj sredini. „Ekološka kultura je manje ili više čvrst sistem vrijednosti i mišljenja o životnoj sredini, stanju njenih resursa, opasnostima kojima je životna sredina izložena i konceptima njene zaštite“. ¹⁰¹ Masovni mediji u djelokrugu svoga rada proizvode informacije, komunikaciju i kreiranje javnog mnijenja u svim oblastima društvenog života, uključujući i ekološku kulturu. Koncept cirkularne

¹⁰⁰ Claude – Jean, Bertrand, La deontologie des medias, Presses Universitaires de France, Paris, 1997.

¹⁰¹ Giddens, Anthony, Sociologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007.

ekonomije najdirektnije je povezan sa kulturološkim principima života i djelovanja u nekoj zajednici, budući da se ona bazira na modelu „smanji – popravi – ponovo koristi – recikliraj“. To uključuje i sasvim novi način razmišljanja, čime se kritički razmatra samoubilački pohod čovjeka i njegov materijalistički odnos prema prirodi.

Masovni mediji, odnosno štampa, radio i TV dužni su upozoravati građane na opasnost koja im prijeti od nečeg ili od nekog. „Sloboda izraza je bitan dio osnovnog demokratskog procesa, garantovana Opštom deklaracijom o ljudskim pravima i raznim međunarodnim instrumentima usvojenim da bi se osigurala zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda“. Iz tih garancija proističe da javnost svake zemlje ima pravo da prima vijesti, informacije i mišljenja, bez miješanja i bez obzira na granice, i da je to sastavni dio demokratskih procesa.¹⁰²

Ekološka javnost neke zemlje u skladu sa međunarodnim pravnim instrumentima naslanja se na dva osnovna prava: (a) pravu na prenošenje vijesti, informacija i mišljenja; i (b) pravu primanja vijesti, informacija i mišljenja. Ta prava najvećim dijelom zavise od stepena slobode svih onih koji su angažirani u medijima da objektivno obavljaju svoju ulogu komunikatora vijesti, informacija i mišljenja, bez miješanja sa strane i u potpunoj bezbjednosti. Prema tome, pravo učešća u komunikacijskom procesu, u krajnjoj sekenci „zavisi od odgovarajućih garancija onima koji se bave sakupljanjem i širenjem informacija za javnost“. (Nuhić, M.,1999.)

Budući da iz novinarskih udruženja u BiH dopiru sve češće glasovi kako je izrazito teško i “opasno“ istraživati „vruće teme“ iz područja ugroženosti životne sredine, i ovdje je vrlo vidljivo da je sigurnost novinara na niskom nivou i da treba osigurati njihovu bolju zaštitu. Treba insistirati da zaštita ne može biti ograničena samo na fizičku zaštitu novinara, nego se treba usmjeriti i na zaštitu profesionalne nezavisnosti i integriteta svih onih koji se bave sakupljanjem i distribucijom informacija i mišljenja za javnost. Zbog toga bi zaštita profesije trebala da se proširi i na sve druge aktere u komunikacijskom procesu, ne samo na novinare, nego i na sve druge zaposlene u masovnim medijima (pisanim i audio - vizuelnim), kao i novim online portalima.

Istraživanja u području medijske pismenosti upozoravaju da je ekološka leksika u medijima vrlo siromašna i malo zastupljena u priložima koji se objavljuju. Takođe se ističe da novinari ne vladaju temeljnim ekološkim pojmovima, dok se prilikom obrazlaganja određenih ekoloških problema uglavnom služe jezikom političkog diskursa. Tako, na primjer, kako se navodi, sintagma „suživot s prirodnim okolinom“ nije registrirana u objavljenim ekološkim temama niti jednog bosanskohercegovačkog medija. Kao što je poznato u svjetskim medijima zbog višeznačnosti pojma „ekologija“ već dugo se koristi sintagma „suživot s prirodnim okolinom“, što predstavlja

¹⁰² Opšta deklaracija o ljudskim pravima čovjeka, dokument UN –a koji predstavlja temeljna pitanja pravno obavezujućih minimuma prava i sloboda i pravnih instrumenata u međunarodnom pravu; prihvaćena je Rezolucijom 217 A(III) Opšte skupštine UN –a 10..12.1948.. u Parizu.

„način uređenja odnosa čovjeka s prirodnom okolinom koji polazi od načela prilagođavanja ljudskih životnih potreba prirodi, odnosno prirode ljudskim potrebama“.¹⁰³

Naša istraživanja takođe ukazuju i na činjenicu da mediji nisu u dovoljnoj mjeri angažirani na ekološkom opismenjavanju građana. Pored toga što javnost blagovremeno i cjelovito nije informisana o mnogobrojnim ekološkim incidentima i degradaciji prirodnog okoliša, vrlo malo ljudi barata elementarnim pojmovima koji određuju čovjekov odnos prema prirodi. To stvara svojevrzne „šumove“ u komunikacijskim kanalima, tako da i ono malo što mediji plasiraju kao vijesti iz područja ekologije, u javnosti nema očekivani efekat. „Značaj održivog razvoja je dugoročna i multidimenzionalna perspektiva“.(Cifrić,1989.) Uspostavljanje modela „cirkularne ekonomije“predstavlja redistribuciju moći između pojedinih društvenih grupa i institucija. Moć medija i moć politike u tom pogledu imaju ključnu ulogu. Mediji napokon moraju iskoristiti svoju moć, jer prelaz s modela rasta na model održivog razvoja nije lak i neće biti brz posao.

3. UTICAJA MEDIJA NA EKOLOŠKU KULTURU I INFORMISANOST GRAĐANA

Budući da smo na osnovu prehodnih saznanja i istraživanja ekoloških fenomena u Bosni i Hercegovini došli do pretpostavke da je ekološka kultura građana limitirajući faktor racionalnog odnosa prema prirodi i bržeg mijenjanja ekološke svijesti i obavještenosti, potvrdu te hipoteze potražili smo anketiranjem građana na području Srednjobosanskog kantona. Anketa je sprovedena na području Srednjobosanskog kantona u razdoblju od 1.11.2024. do 25.11.2024. godine, na uzorku od 81 ispitanika dok je na anketna pitanja odgovorilo minimalno 5 učesnika u svakom od 12 gradova ili općina.

Odgovori na sva pitanja posebno su analizirani i u odnosu na stepen poznavanja, zadovoljstva, odnosno nezadovoljstva. Poseban akcent prilikom anketiranja ispitivanja bio je: da li su građani Srednobosanskog kantona upoznati sa terminom „cirkularna ekonomija“, da li su mediji dovoljno prenetovali, obrazložili i radili na promociji zaštite životne sredine, po uzoru na standarde Eurpske Unije? U anketi su posebno obrađeni: termin „cirkularna ekonomija“, lokalna zajednica, mediji i zadovoljstvo građana. Tehnika prikupljanja podataka je obavljena na bazi klasičnog upitnika, sastavljenog od pitanja po sadržaju, formi i zahtjevima tematskog okvira ovoga rada.

Ciljevi istraživanja su takođe usmjereni na promovisanje održivog razvoja i borbe protiv klimatskih promjena. U tom kontekstu smatramo da je i na ovakav način nužno djelovati na medije i novinare kako bi se mobilizirali i motivirali da o pitanjima zelene ekonomije pišu kao važnoj komponenti održivog razvoja. U tome bi posebnu pažnju trebali posvetiti lokalnim zajednicama koje bi morale

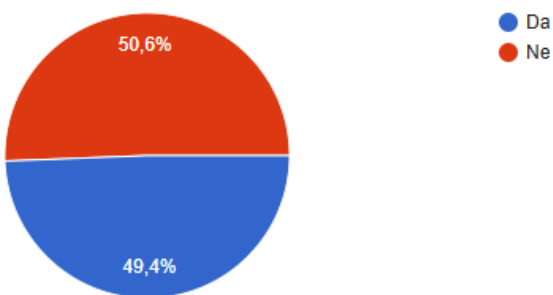
¹⁰³ Engl.coexistence with the natural environment; njem. Koexistenz mit der naturlichen Umgebung; franc. Coexistence avec milieu naturel (L. Brown, Building a Sustainable Society, New York 1987; Our Common Future, New York 1987.)

ponijeti i najveći teret u promoviranju nove ekološke paradigme, a u čemu bi uloga i značaj lokalnih medija morao biti znatno veći. Jer, ekološka dimenzija održivosti životne sredine zahtijeva brzo, energično i neodložno mijenjanje dosadašnje prakse u svim aspektima ponašanja ljudi prema prirodnoj okolini. O tome na određeni način govori i naša anketa čije pokazatelje iznosimo u slijedećim grafičkim prilogima:

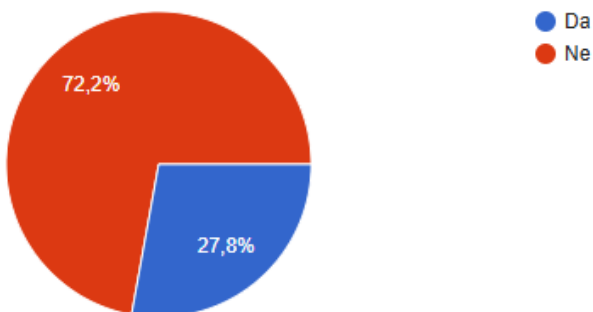
3.1. GRAFIČKI PRIKAZ ISTRAŽIVANJA

Da li znate šta je cirkularna ekonomija?

81 odgovor

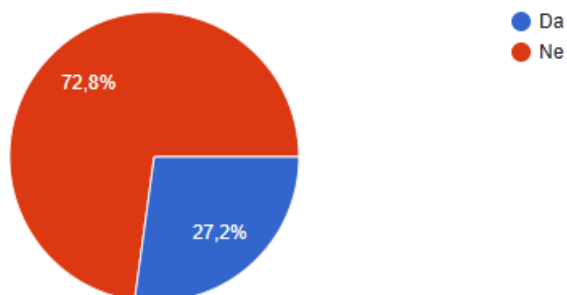


Da li bh. mediji često pišu i izvještavaju o tome?



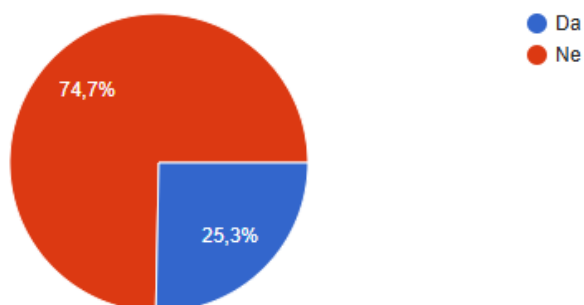
Da li vaš lokalni medij emituje program o zaštiti okoliša?

81 odgovor



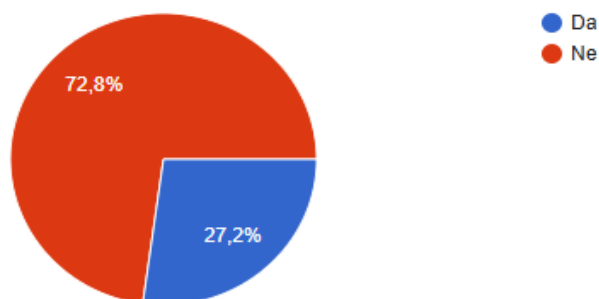
Smatrate li da je ekološka kultura u BiH na potrebnom nivou?

...



Da li vaš lokalni medij emituje program o zaštiti okoliša?

81 odgovor



3.2. REZUTATI I ANALIZA ISTRAŽIVANJA

Od ukupnog broja ispitanika (81 ispitanik) 41 ispitanik ili (50, 6%) odgovorilo je da ne zna šta je cirkularna ekonomija, dok je 40 ispitanika ili (49, 4%) odgovorilo potvrdno. Najviše ispitanika, njih 35 je tek skoro čulo za cirkularnu ekonomiju (43, 8%), dok je 72, 2 % kazalo da mediji dovoljno ne govore o tome. Čak 43, 2 % ispitanika se izjasnilo da u njihovim gradovima nema mjesto za reciklažu otpada.

Oko 74, 7 % ispitanika misli da ekološka kultura u našoj zemlji nije na posebnom nivou., dok 72. 8% kaže da lokalni mediji ne govore dovoljno o tome. Nizak nivo informacija o tome možemo opravdati činjenicom da su u Srednjobosanskom kantonu nema dovoljno medija specijaliziranih za ekološke probleme. Međutim, u prezentaciji tema o zaštiti okoliša najaktivniji su Televizija Bugojno i portal „Bugojno Danas“. Za bugojanskim medijima neznatno zaostaje travnička televizija i portal lokalnog informisanja, dok u drugim gradovima i općinama ovog kantona važne događaje i manifestacije pokriva FTV-a, koja u Travniku ima svoj studio i dopisničku redakciju. Ostale općine nemaju adekvatnu medijsku platformu, izuzev nekoliko portala koji rade po sistemu copy-past ili neki drugi vid promocije.

Za razliku od lokalnih elektronskih medija, najviše ekoloških informacija sa područja Srednjobosanskog kantona, uključujući i tematiku cirkularne ekonomije, u proteklom razdoblju objavili su printani mediji. Prema ad hoc analizi ekoloških sadržaja objavljenih u dnevnom listu „Dnevni avaz“ tokom posljednja dva mjeseca (oktobar – novembar), može se zaključiti da je ovaj list objavio oko 30 priloga vezanih za zaštitu prirodnog okoliša na području Srednjobosanskog kantona. Rezultati naše ankete provedene u gradovima i općinama Srednjobosanskog kantona, pored ostalog, potvrđuju da su građani svjesni činjenice da živimo u vremenu globalne ekološke krize, te da kako individualno tako i kao članovi društva, žele dati svoj doprinos u provođenju strategije održivog razvoja.

ZAKLJUČAK

Ljudi u Bosni i Hercegovini polako razvijaju svijest o potrebi nove organizacije društva u vremenu novih tehnologija, prekomjerne eksploatacije prirodnih resursa i devastacije i degradacije okoliša. Shodno tome i aktivnost medija se sve više odvija u tom pravcu. Kako svjetsko tako i lokalno društvo, napokon, shvata da svi procesi zaštite okoliša i održivog razvoja, moraju imati najveći stepen integracije u zajedničkom planiranju budućnosti. U tom pogledu domaći mediji, samokritički i odgovorno postupno prihvataju odgovornost za ono što nisu dosada uradili, te nastoje uhvatiti korak sa modernim procesima započetim „Zelenom agendom“ 2020. godine u Sofiji.

Nova ekološka paradigma predstavlja veliki izazov za medije i sve medijske djelatnike budući da je nova ekološka filozofija u Evropskoj Uniji posljednjih nekoliko godina vodeći trend. Uvođenje koncepta cirkularne ekonomije, u kojoj se ekonomija i životna sredina međusobno podržavaju, predstavlja i za privredu Bosne i Hercegovine veliku priliku koja se ne bi smjela propusti, a u čemu

i mediji moraju prepoznati svoju šansu. Pozitivan iskorak uključivanja u savremene procese održivog razvoja može Bosni i Hercegovini tokom pregovora za članstvo u Evropskoj Uniji osigurati brojne benefite.

LITERATURA

1. Betrand Jean – Claude, Deontologija medija, ICEJ, Zagreb, 2007.
2. Cifrić, Ivan, Socijalna ekologija, Globus, Zagreb, 1989.
3. Des Jardin R. Joseph, Ekološka etika, Uvod u ekološku filozofiju, Glasnik, 2006, Beograd
4. Despotović, Ljubomir, Ekološka paradigma, Stylos, Novi Sad, 2002.
5. Dizdarević, Ismet, Psihologija masovnih komunikacija, FPN, Sarajevo, 1997.
6. Ecco, Umberto, Kultura, informacija, komunikacija, Nolit, Beograd, 1973.
7. Giddens, Anthony, Sociologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007.
8. Kovačić, I., Znanost i društvo, Naprijed, Zagreb, 1977.
9. Kučiš, Vlasta, Etika istraživačkog novinarstva, Informatologija, Zagreb, 1998.
10. Mitrović, L. R., Tvorci novih paradigmi u sociologiji, Institut za političke studije, Beograd, 2008.
11. Martinić, Tena, Kultura kao samoodređenje, Naprijed, Zagreb, 1986.
12. Nuhanović, Asad, Fenomen javnosti, Promocult, Sarajevo, 1998.
13. Nuhić, Muhamed, Javna riječ i odgovornost, Filozofski fakultet u Tuzli, 1999.
14. Roščak, Renata, Ekologija i održivi razvoj, Školska knjiga, Zagreb, 2018.
15. Sapunar, Marko, Teorijski aspekti novinarstva, ITG, Zagreb, 2001.
16. Tucaković, Šemso, Leksikon mas – medija, Prosperitet, Sarajevo, 2004.
17. Šeler, M., Položaj čovjeka u kosmosu, Svjetlost, Sarajevo, 1960.
18. Vajt, Lesli, Nauka o kulturi, Kultura, Beograd, 1970.
19. Živković, Lj., Uvod u istoriju ljudske svijesti, Nolit, Beograd, 1957.